

ASPECTE PRIVIND EMIGRANTUL ROMÂN DIN TRANSILVANIA ÎNAINTE DE PRIMUL RĂZBOI MONDIAL: STATUT ȘI PERCEPȚIE

IOAN BOLOVAN,
LIANA LĂPĂDATU

Una dintre trăsăturile fundamentale ale regimului demografic european până la Primul Război Mondial a fost extraordinara mobilitate a populației. Dacă mobilitatea internă s-a tradus în primul rând printr-o rapidă urbanizare și o dezvoltare explozivă mai ales a orașelor capitală, migrația externă, emigrarea peste ocean a fost cea care a îmbrăcat cea mai cunoscută și amplă formă a mobilității spațiale a populației europene. Nici Transilvania nu a fost ocolită de acest fenomen, între 1899-1914 părăsind provincia mai multe sute de mii de emigranți, între care majoritatea erau români.

Evident, emigrarea a reținut atenția atât a autorităților cât și a liderilor de opinie români din epocă (laici și ecleziastici), fiecare însă abordând acest fenomen din perspectiva propriului interes. Ceea ce este relevant aici din punct de vedere mental este faptul că în general, limbajul (influențat și de cadrul politic și de ideologiile specifice începutului de secol XX) a evoluat spre o înțelegere mai adecvată a fenomenului. Cum apare statutul emigrantului în discursul politic al elitei românești, cum a văzut și cum a reacționat Biserica la această „hemoragie” demografică, cum a perceput presa românească din Transilvania statutul emigrantului sunt câteva probleme ce vor fi abordate în prezenta comunicare.

Biserica a privit cu neîncredere și îngrijorare fenomenul emigrării, cel puțin din două motive bine întemeiate. Odată, prin emigrare se pierdeau enoriași din turmă, potențiali plătitori de taxe la serviciile religioase tradiționale oferite de către biserică. Apoi, potrivit clișeului că „de la străini se învață mai multe lucruri rele, decât bune”, și a binomului identitate-alteritate, biserica i-a privit pe emigranții români ce veneau în contact cu străinii și cu o civilizație în care secularizarea făcuse pași importanți la 1900, ca victime sigure ale alienării. Nu lipsită de importanță pentru atitudinea bisericii în această privință era și blamarea evreilor care nu doar prin cârciumile din satele ardelenene ci și prin saloon-urile deschise în America îi atrăgeau pe români la alcoolism, sărăcie și depravare. De asemenea, nu o dată evreii au fost făcuți răspunzători pentru că îi convingeau pe români să emigreze și-i atrăgeau în fabricile din industria metalurgică americană¹, unde efortul depus era peste măsură de epuizant pentru „bietii români deprinși doar cu munca câmpului”. Astfel, se conturează tot mai pregnant **ipostaza emigranților de**

¹Valeria Soroștineanu, „Identitatea românilor în clișeele etno-culturale din Transilvania perioadei 1899-1916”, în vol. *Populația României. Trecut, prezent, viitor*, coordonatori Sorina Paula Bolovan, Ioan Bolovan, Traian Rotariu, Presa Universitară Clujeană, 2006, p. 162.

exploatați: „Peste tot țăranii, foarte neajutorați și fără pic de răbdare, au parte de lucrul cel mai greu. Munca lor e o muncă de rob și de câne, care se plătește slab și care dacă nu-i omoară, stoarce toată vloga din ei, așa, că după un an sau doi nu mai sunt buni de nimic...”². În fața unei atari situații, mitropolia de la Sibiu dar și cea de la Blaj au încercat să-i mențină pe emigranți într-un contact strâns cu biserica, îndemnând ierarhia să ia măsuri organizatorice pentru enoriașii aflați peste ocean. De aici a rezultat un efort constant de a trimite preoți și a întemeia parohii, în jurul cărora să se coaguleze comunitățile de emigranți ortodocși și greco-catolici și unde să fie cultivată și identitatea națională a celor dezrădăcinați. **Autoritățile maghiare** au tratat la rândul lor cu multă seriozitate problema emigrărilor, fiindcă au sesizat nu numai implicațiile economice dar mai ales cele politice ale ieșirii din țară a celor care aparțineau etno-lingvistic națiunii maghiare. Astfel, într-un raport oficial de la sfârșitul sec. al XIX-lea se arăta: „emigrarea secuilor în România, așa cum arată și cifrele de mai sus, este deci cu mult prea mare, pentru ca acest fenomen trist să poată fi apreciat numai din punctul de vedere al intereselor economice...”³. Problema emigrării a devenit de mare acuitate în condițiile în care guvernul de la Budapesta a început să promoveze tot mai ferm o politică demografică de consolidare a blocului etnic maghiar. S-a evidențiat în acei ani grija deosebită a guvernului maghiar pentru comitatele locuite preponderent de secui, zonă cu un procent foarte ridicat de emigrări în perioada anterioară. Aproape toate sursele consultate de noi îi prezintă pe emigranți drept **victime ale situației economice proaste** din Ungaria dualistă. Cu prilejul Congresului desfășurat la Timișoara de către Asociația țăranilor din Ungaria de sud în august 1902, se arăta că „*Cauza cea mai importantă a emigrărilor este criza economică, pricinuită de reducerea prețurilor cerealelor și ale vitelor. Este necesar să se încheie convenții comerciale și să se dea dispoziții legislative în așa fel ca să se asigure pentru cereale și vite cel puțin prețuri mijlocii. Să se facă legi potrivite de colonizare și parcelare*”⁴. Atunci când perspectiva asupra cauzei fundamentale a emigrărilor vine din mediul românesc, **explicația cunoaște o nuanță națională**, incriminatoare la adresa originii etnice a celor ce dețineau nu numai puterea politică dar și cea economică, iar emigrantul apare în postura de victimă a politicii claselor dominante din Ungaria vremii: „*Bieții oameni erau nevoiți să muncească pentru groful ungar, adesea singura lor sursă de câștig. Însă de lucru nu puteau găsi decât în cursul lunilor de vară la secerișul și treieratul bucatelor. Plata ce li se oferea și pe care erau nevoiți să o primească, era așa de mică încât odată cu terminarea lucrărilor dela câmp, sârmanul țăran se vedea silit să moară de foame până la anul viitor...Ce puteau face Românii,*

²Gabriel-Viorel Gârdan, *Episcopia ortodoxă română din America – parte a ortodoxiei americane*, Cluj-Napoca, 2007, p. 101.

³Iosif I. Adam, Ioan Pușcaș, *Izvoare de demografie istorică, vol. II, sec. al XIX-lea - 1914. Transilvania*, București, 1987, p. 308.

⁴*Ibidem*, p. 473.

care la cel mai mic protest erau aruncați în închisoare, dacă nu li se aplica o pedeapsă mai sumară. Trebuiau să-și caute pâinea în alte părți”⁵. **Liderii PNR**, care au reușit după reluarea activismului în 1905 să accedă în Parlamentul de la Budapesta, au acuzat autoritățile de tratament diferențiat în privința locuitorilor Ungariei, de aici fiind creionată pentru emigrantul român **ipostaza de cetățean abandonat de stat**. Astfel, în ședința din 11 Maiu 1908 a Camerei Deputaților de la Budapesta, Iuliu Maniu a arătat că „în Ardeal există o acțiune secuiască, făcută din banii statului, cu toate că în Ardeal sunt comitate în care Românii stau cu mult mai rău decât Secuiei. Românii însă nu primesc nici un ajutor de la stat. Acțiunea s-a extins apoi și asupra celorlalți Maghiari din Ardeal care locuiesc împreună cu Românii, fără ca și aceștia să fie împărțișiți de îngrijirile guvernului. Ce face guvernul? Cumpără pământurile din rodul cărora trăiau până acuma Românii și Maghiarii, le parcelază și le împărțește numai la Maghiari. Românii trebuie să emigreze. Misiunea unui stat modern nu e aceea de a se îngriji numai de dezvoltarea exclusivă a unei rase, ci trebuie să sprijinească năzuințele culturale și economice ale tuturor popoarelor, dacă statul e compus din mai multe neamuri”⁶. În strânsă legătură cu acest aspect prin care oamenii politici români îi prezentau pe emigranții români ca fiind victime ale tratamentului economic preferențial acordat secuilor și maghiarilor, era combătută și politica de colonizare prin care dincolo de scopurile economice, guvernării de la Budapesta au avansat și un program politic de consolidare a maghiarimii. În ședința din 6 Iulie 1907, în care a fost pusă în discuție petiția mai multor comitate de a se lua măsuri pentru împiedicarea emigrărilor, a vorbit deputatul Coriolan Brediceanu care a arătat că «motivul emigrărilor este de căutat în politica greșită de colonizare. Moșii întinse de ale statului, pe care le folosea mai înainte poporațiunea băștinașă, au fost parcelate și împărțite între coloniști străini, iar poporațiunea din localitate a rămas fără pământ și a trebuit să ia lumea în cap. În comitatul său, din acest motiv oamenii abia mai au a zecea parte din vitele pe care le aveau mai înainte. Nu este pășune pentru vite și nu este teren de muncă pentru omul care are familie de 7-10 membri. Îi pare rău că s-a făcut propunere ca Maghiarii din America să fie reîmpătrășiți. De ce nu și ceilalți, de alte limbi? Vina pentru emigrări să nu se pună pe emigranți. Ei se duc cu gândul să facă bani și de fapt și fac, pentru că în **străinătate să dimit și la munca pe care acasă se rușinează să o facă**. A învinovăți pe emigranți este tot atâta cât a băga vină vinului, că de ce curge din butoi, pe când vina e a butoiului, care e defectuos. Să se dea posibilitatea de a trăi poporului și atunci nu emigrează; dar să i se dea și drepturi, în prima linie dreptul electoral, drept de vot universal și secret»⁷.

⁵ Șerban Drutzu, Andrei Popovici, *Românii în America*, București, 1926, p. 28.

⁶Teodor V. Păcățian, *Cartea de aur sau luptele politice naționale ale românilor de sub coroana ungară* vol. VIII, Sibiu, 1915, pp. 764-766.

⁷*Ibidem*, pp. 652-653.

Victime ale propagandei agenților de emigrare: Astfel, cu ocazia Congresului desfășurat la Timișoara de către Asociația țăranilor din Ungaria de sud în august 1902, se menționa foarte clar rolul acestor agenți în declanșarea unui curent favorabil emigrării: *„Întâi se atribuiau emigrările ademenelilor unor agenți lipsiți de conștiință. Măsurile luate împotriva acestora nu au dat rezultate”*⁸.

*„Deși făgăduielile agenților, - care încercau să înduplece pe cei nevoiași să semneze contractele lor, - nu corepundeau cu realitatea, pentru Românul nostru de peste munți, propunerea în sine oferea o ultimă scăpare. Pe pământul lui din moși, strămoși nu era lăsat nici să moară, nici să trăiască. Agenții își dădeau toată osteneala să-l convingă că în America îl așteaptă norocul, că îi vor găsi ei de lucru pe plată bună tot timpul anului etc.”*⁹.

Uneori, în explicarea gestului celor care își părăseau casele erau mai multe justificări și în consecință ipostaze ale celor care emigrau, așa cum rezultă dintr-un raport al Camerei de comerț și industrie din Brașov de la începutul secolului XX: *„Mulți sunt seduși să-și caute mântuirea lor dincolo de graniță prin salariile care uneori sunt cu mult mai mari decât aici și prin mijloace de trai în multe locuri cu mult mai ieftine, apoi prin relațiuni de rudenie, prin poftă de emigrare și prin obicei... Cauzele părăsirii pământului părintesc sunt a se căuta mai cu seamă în situațiunea nefavorabilă economică sub presiunea căreia are să sufere țara întreagă”*¹⁰.

Încercând să combată fenomenul emigrării care de la an la an creștea în intensitate, în ședința din 19 iulie 1906 a Parlamentului de la Budapesta, Ștefan Cicio Pop a intervenit la discuția asupra proiectului de lege referitor la bugetul ministrului de interne afirmând că nu prin măsuri polițieneste se poate stopa emigrarea: *„A spus ministrul de interne că va crea posturi noi, ca cei puși în ele să studieze motivele emigrărilor. Dar posturile noi sunt de prisos. Guvernul are destule organe de la care ar putea afla motivele emigrării. Și le-ar putea afla chiar și de la deputați. Un motiv e procedura brutală a organelor publice față de cei săraci, care vin pedepsiți în mod draconic pentru orice mică transgresiune, chiar și pentru câteva crengi de lemne aduse din pădure. Al doilea motiv e, că justiția la noi e prea greoaie și scumpă. Mai vine apoi faptul că poporul nu numai că nu are pâine, dar nu are nici pământ. Guvernul ar trebui să îndemne pe marii proprietari să-și dea poporului moșiile în arendă, pe preț redus, nu speculanților...”*¹¹.

Alte explicații oferite de presa vremii și de liderii de opinie români în legătură cu cauzele emigrării vizau situarea fenomenului în planul psihologiei sociale. Astfel, emigranții erau prezentați adesea drept **victime ale contagiunii mentale**: *„La început a fost mai greu pentru că Românul se îndupleca cu greu să se piardă prin străinătăți; a fost însă suficient ca primii*

⁸Iosif I. Adam, Ioan Pușcaș, *Izvoare de demografie...*, p. 472.

⁹Șerban Drutz, Andrei Popovici, *Românii în America*, p. 29.

¹⁰Iosif I. Adam, Ioan Pușcaș, *Izvoare de demografie...*, pp. 466-467.

¹¹Teodor V. Păcățian, *Cartea de aur...*, pp. 380-381.

plecați să înceapă a trimite ajutoare celor lăsați acasă și să le scrie că le merge bine pentru ca alți consăteni, care se zbăteau în nevoi și suferințe, să-i urmeze”.¹²

„E clar că nu atât făgăduielile agenților de emigrare, colonizare sau linii de vapoare sunt cauza principală a năvalei spontane către emigrare. Motivul determinat a fost fără îndoială exemplul viu al emigrantului, înapoiat acasă după 10 ani de pribegie. Consătenii lui s-au convins imediat că în America e salvarea”¹³

Desigur, emigranții nu fost descriși numai în tușe negative, dimpotrivă, emigrarea și emigranții români au fost percepuți uneori și prin efectele pozitive generate de această mobilitate a populației ce atinsese la începutul sec. XX cote nemaîntâlnite până atunci. Astfel, în diverse relatări se conturează **ipostaza de oameni cumpătați și economi**: „Plata ce li se oferea era ca și azi foarte redusă; aveau însă avantajul că, de unde la ei acasă lânzeau cea mai mare parte a anului, fără a putea câștiga un ban, odată ajunși în America puteau găsi oricând de lucru și pe un preț, care nu numai că le da posibilitatea să trăiască cel puțin traiul de acasă, dar mai ales să-și agonisească ceva...Din aceste economii puteau trimite acasă, fie pentru a îndulci traiul celor lăsați acolo, fie pentru ca mai târziu să poată cumpăra o palmă de loc, din produsele căreia să-și asigure restul zilelor”¹⁴.

Pentru a scăpa de cătănie: „Mulți din cei emigrați în America, în special elementele tinere, au plecat și pentru a scăpa de cătănie. Pentru Român, a jura credință unui împărat ce le-a cotropit țara, și supunere legilor lui, care în înțelepciunea lor l-au lăsat pe drumuri, a fost totdeauna o tortură. Românii, - la fel ca celelalte națiuni subjugate, - căutau prin orice mijloace să scape de serviciul militar”¹⁵.

Unii emigranți fie nu-și permiteau să plătească taxele de pașaport și transport, fie doreau să se eschiveze de la efectuarea serviciului militar în armata austro-ungară. Raportul din 12 septembrie 1914 al vicecomitelui comitatului Făgăraș către ministrul de interne al Ungariei este revelator în acest sens: „în cursul anului trecut emigrarea bărbaților obligați la serviciul militar a fost interzisă, iar eliberarea de pașapoarte pentru persoanele ce aparțin de forțele armate în general a fost suspendată. Astfel, acei care, în pofida interdicției existente, au vrut să plece din țară fără autorizație de emigrare și fără pașaport, au folosit în acest scop numeroasele poteci din munte ce duc în România și care pot fi supravegheate cu mare greutate”¹⁶.

Firește, problema receptării statutului emigrantului în societatea românească a vremii a fost mult mai complexă decât am schițat-o în rândurile de față. Știm din clișee vehiculate de decenii că țărănul român era un

¹²Șerban Drutzu, Andrei Popovici, *Românii în America*, p. 29.

¹³*Ibidem*, p. 30.

¹⁴*Ibidem*, p. 29.

¹⁵*Ibidem*, pp. 29-30.

¹⁶Iosif I. Adam, I. Pușcaș, *Izvoare de demografie...*, p. 768.

conservator în ceea ce privește schimbarea adusă de industrializarea și modernizarea ce a câștigat tot mai mult teren în Transilvania celei de a doua jumătăți a sec. al XIX-lea. În consecință, cei care au rămas cu sărăcia lor și au refuzat să recurgă la soluția emigrării pot fi considerați cu toții conservatori? Prin opoziție cu ei, cei care-și luau lumea în cap erau cu adevărat niște radicali? Din păcate nici până astăzi nu avem cercetări pe această temă care să ne arate cât de „revoluționar” părea emigrantul în concepția semenilor săi, cel care luându-și în desagi câteva merinde, 2-3 schimburi de haine și de pat, o cărticică de rugăciuni sau un calendar, lăsa în urma sa de cele mai multe ori o familie formată din soție, câțiva copilași și uneori părinții bătrâni și bolnavi, pentru a găsi mântuirea materială în Lumea Nouă.

**Romanian Emigrant Issues in Transylvania
Before the First World War: Status and Perception
(Abstract)**

After the 1848-1849 Revolution, the social mobility of the population was one of the most dynamic and complex phenomena to affect this region. The external emigration (seasonal, temporary or permanent) represented an important component of the mobility of the Transylvanian population between the 1848 Revolution and World War I. Emigration constituted a general European phenomenon during the modern age, the most significant characteristic being its diversity: of provinces, of social classes, of occupations, of education etc. Most specialists consider that the main cause of the mass emigration from Europe in the 19th century was the sharp demographic increase which took place at various moments on the continent: first of all in the western part of Europe during the first half of the century and, then, towards the end of the century, in the eastern and south-eastern parts. So, the demographic pressure, the poverty and the lack of land are the factors that are most frequently associated to emigration, regardless of the province or the local stage of development. In Austria-Hungary and Russia, in addition to the demographic and social-economic causes, we have to associate the religious and the national persecution to emigration. Even if they were not decisive, they sometimes amplified the phenomenon. The paper focuses on the status and perception of migrants from Transylvania until the First World War: how does emigrant status seem in the political discourse of the Romanian elite, how the Church responded to this demographic exodus, how is seen in Transylvanian Romanian press the status of migrants etc. are several issues to be addressed in this paper.